

Soós Imre halotti maszkja

Mondják: halott.

Temetésén, 1957 kora nyarán hömpölygött a nép a temetőben. Sokan siratták a halott színészt, aki ifjú feleségével együtt lett öngyilkos alig néhány héttel házasságkötésük után. Talán a túladagolt gyógyszer... az ital... kábítószer... de vakarta a falat, az utolsó pillanatban nem akart meghalni...

Mezítláb jött faluról a főiskolára felvételizni (Szirtes Ádám: „Fekete talpa nyoma a parkettán még napok múlva is.”); tizennyolc évesen tudta: szívében-lelkében kitörölhetetlen nyomot hagyott keserű gyerekkora („Szüleim szegény napszámos parasztok és sok koplalásokon és nyomorgásokon neveltek”); egész életében gyomrát görcsbe rántóan érezte: a falut elhagyta, a város nem fogadja be („De mivel falusi paraszt vagyok, sokan kigúnyolnak, hogy színész leszek és mikor hazamegyek, mindig azt mondják, na tudok-e már a drótkötélen táncolni, meg cigánykereket hányni...”); húszévesen levelet kap a népművelési minisztertől, s akkor senki nem gondol arra, mekkora nyereg ez a tegnap még mezítlábás parasztfiú feneke alatt („A Ludas Matyi bemutatása alkalmából jókívánságaimat küldöm Önnek kiváló munkájáért. – Ön és a film többi munkásai lehetővé tették a magyar filmművészet és az egész magyar kulturális élet új, kiemelkedő művészi alkotásának létrejöttét. Munkájához további sok sikert, jó eredményt kívánok. Budapest, 1950. március 8. Révai József”); őszintén úgy érzi: a szocializmus tette számára lehetővé a cselédsorból kiemelkedést, a művészé válást s hogy szüleivel, nagyszüleivel ellentétben ő emberhez méltó életet élhet („Elsöpörte a régi világot az új, tisztító vihar és én, a balmazújvárosi »hóbortos parasztkölyök« egy napon, 1946-ban ott álltam a Színművészeti Főiskola vizsgabizottsága előtt. S amikor meghallottam, hogy felvettek, hogy az állam ingyen taníttat, kosztot, kvártélyt kapok a kollégiumban, sokáig hinni sem akartam”); hirtelen-hamar felfedezik, egyik filmszerepet játssza a másik után, 1953-ban a debreceni napilapban kétszer is mint világhírű színészt említik; éjjel-nappal mutogatott díszszobkendő a párt rosszul szabott zakóján, szocializmust építő hazánk munkás-paraszt mozihőse („Lassan, de veszedelmesen kialakult az úgynevezett Soós-figura. Egy bárgyú – azért, mert mindig, okkal, ok nélkül mutattam fogaimat – mosolygó pozitív hős.”); aki – a színész foglalta össze fanyar rosszkedvében egy művészeti konferencián munkás-paraszt hősi mivolta jellemző jegyeit – mindig vízparton sétál, mindig holdvilágnál, mindig énekel egy érzelmes dalt, egyik filmben sem csókolja szájon a szerelmét, viszont mindegyik filmben sportol, természetesen kiválóan, mindegyikben esztergál, mindig nagyszerűen, és a végén újít, valamint kicsit makacskodik, de megérti a párt bátorító, követi jó útra térítő, okos szavát, igaz, csak a moziban, mert közben a színész magánéletében nem énekel, nem sportol, nem esztergál, viszont olykor iszik, néha sokat, és csak a filmben kiáltja világgá csillogó szemekkel, hogy milyen szép az új világ, ahol mindenki boldog, és mindenkinek megvan mindene, mert amikor hazamegy a falujába, azt látja, hogy szüleinek, testvéreinek kenyérre is alig futja, s ünnepelt debreceni színészként lakásra sem telik, naponta vonatozik Balmazújváros és a megyeszékhely között, s mert színész, mert tehetséges, mert roppant érzékeny ember, s mert eszelős igazságérzettel verte meg az Isten, akkor is jártatja a száját, amikor az okosabbja jobbnak látja szemlesütve hallgatni (Szirtes Ádám: „Minisztérium reggel 8-ra, Benke Valéria és Erdei József hívtak minket Imrével. »Maguk az életükkel játszanak!... Hogy mernek így beszélni, hogy amíg Rákosi és Farkas Mihály vannak hatalmon, addig nem lesz jó élet az országban?!« Én Miskolcra, Imre Debrecenbe, hogy ne legyünk szem előtt.”); a munkás-paraszt mozihős színpadon Rómeót játszik, elbűvöli a várost, élő embereket akar megformálni a színházban vászonra kent broszúrák

helyett, s amikor 1955-ben Pestre kerül, a Madách Színházban Dayka Margit szerető tekintetében kapaszkodik, éjjelente a tőle kapott könyvet olvassa, nagy szerepekre készülődik („A jövő nagy Hamletjének – Dayka Margit”); újabb filmsiker: a Körhinta főszerepe, nagydíj Cannes-ban, s a francia kommunista lapban a magyar Gérard Philipe-nek nevezik, de itthon saját levében kezd fortyni a világ, új jelszó a mindennapi életben s a politikában: minden másképpen volt, s nyilvánosan vágják Soós Imre szemébe „Olyan tévedése vagy te a népi demokráciának, mint Rákosi Mátyás földalattija”; a kommunista közelmúlt hibáiról lehangosabban a bűnöket elkövető kommunisták kiabálnak, a pártelit bűnbánóan veri a mellét, Apró Antal siratja Rajk Lászlót 1956. október 6-án a kommunisták által kivégzett kommunisták újratemetésén, és Soós Imre a Madách Színház színpadán – Gorkij: Éjjeli menedékhely – ócska tangóharmonikát szorongatva, részegen veti végig magát a nyomorúságos tömegszállás padlóján és énekel, sír, kacag, omlanak a könnyei, vihorászik, jajong, röhög, vonaglik a földön – rettegve reménykedik, várja a holnapot.

Mint debreceni Rómeó

Rettegve reménykedtünk, vártuk a holnapot.

Októberben ragyogóan sütött a nap. Novemberben temettük az álmainkat.

1957. június 20-án öngyilkos lett Soós Imre. Huszonhét éves volt.

Húszévesen hódította meg mosolyával az országot.

Ingben, gatyában, mezítláb kapaszkodik Ludas Matyi 1949-ben a fára, csillogó szemmel bámulja a vásárra vonuló falusiakat: éhes a szeme, csillogása felfalja a porba vesző látóhatárt.

Gyuri pincér 1954-ben, miközben abban reménykedik, hogy a teátrista uraktól, Liliomfitól s Szellemfitől megkapja végre a tizenhét forint tizenkilenc krajcárját, kerekre tárguló szemmel figyel a gazdurát, akinek nagyon-nagyon szereti Erzsike lányát, s miközben Kányádi uram egy fene nagy bárdal barátságosan csapkodja a húsvágó tönköt, tétova mosolyával próbálja meggyőzni, maga mellé állítani a lányát féltő mogorva gazdát: szemében a szíve ragyog, mosolyában tengermorajlás a szeretetvágy.

Gábris bojtár 1956-ban nézi, nézi a mesebeli királyt, akinek senki nem tud olyat mondani, amelyre a trónszékén békésen pipázgató öregember azt mondaná: nem igaz. Lódít Gábris akkorát, hogy beleremeg az ég, csak a király pipázik tovább: elhiszem én ezt, édes fiam! S akkor a bojtár remélt igazságot hazudik: jót cselekedett a király, minden vagyonát szétszította a rászorulóknak között. És Soós Imre mosolyog. Szeme picit megszőkül, csukott szája széle megindul a füle felé, hamiskás a tekintete, mondaná falusi nagyszülője, mert nem lehet tudni, mire gondol a mosolyába rejtő színész: talán azt reméli, hogy kifürkészhetetlen titkokat rejtő szeme sugárzásától elveszti fejét (eszét) a királyt s a nyilvánvaló hazugság úgy felingerli, hogy akarata ellenére igazat mond: esze ágában sincs becsületes lenni, s főként vagyonáról, hatalmáról nem kíván önként lemondani.

1956 nyarán készült s mutatták be a Nem igaz című rövid játékfilmet.

A Nagykörút felett lengett-lobogott az óriásplakát: Nem igaz – filmcím: nincs írásjel a végén.

Nem tudni, mikor fagyott halotti maszkká Soós Imre búbjós mosolya. Debrecenben igazgatója 1957 januárjában lesz újra direktora, most már Budapesten, a Madách Színházban. „Ismét összekerekültünk. Lehangelő találkozás volt. Az egykor életvidám, lelkes, feltörekvő, huncut szemű fiatalemberből megfáradt, önmagával és a világgal meghasonlott, riadt tekintetű ember lett.” Fél év múlva már halott.

Azóta újra és újra magyarázatokat fogalmaznak életben maradt kortársai. Mindig mást, mindig

másképp.

„Sötét e szörnyű kép... De a háttérét hiába kutatjuk, nem látjuk világosan. A háttér: megérthetetlen. Ők ketten jobban őrzik fájdalmas titkukat, mint a két szerelmes őrizte egykor az övét, Veronában.” 1957. június 28-án Demeter Imre nem érti: fiatal házaspár volt, még legutóbb is vidáman beszélgetett kollégáival, gyerekfejjel már megbecsült színész, szerették – miért dobta el magát az életet? Rómeó és Júlia titka: szerelmüket nem érti, nem bocsátja meg a világ – ezért kellett meghalniuk.

Ludas Matyi szerepében

Szirtes Ádám, a barát is arra gondol: nem bírta elviselni reménytelen szerelme elvesztését: „... a Ferrari Violettába volt szerelmes... Ahogy Ferrari kiment az országból, ő aztán elkezdett inni. Ő Rómeóként élt – még Rómeónál is lángolóbban szeretett. Soós Imre, az én kedves komám, úgy szerette az ő örök kedvesét, Violettát, hogy el is égett bele.”

Lelki-szellemi túlterhelés, a mélyről jöttek légszomja – gondolja Vámos László, a debreceni Rómeó és Júlia előadás rendezője. A gyötrő kisebbségi érzés, amelyet itallal próbált ellensúlyozni – vélekedik kétszer is igazgatója, Téri Árpád. Gábor Pál, aki rövidfilmben állított emléket a színésznek, azt vallja: „nincs az az elhibázott, rossz társadalmi helyzet, amely annyit ártana, mint a pályatársak.”

Soós Imre 1957. június 20-án vetett véget kurtára szabott életének. Évtizedekig az emlékezők s emlékoszlopot faragók a halál időpontjának nem tulajdonítottak jelentőséget.

Vagy nem akarták, nem merték észrevenni: alig fél évvel letiport, vérbe fojtott forradalmunk és szabadságharcunk után búcsúzott örökre az élettől Soós Imre.

Akik már éltünk 1957 januárjában, tudtuk: Magyarország a szovjet birodalom része. Volt; aki örült ennek, volt, aki nem; de tudtuk. Volt, aki boldogan, volt; aki rosszkedvűen vette tudomásul; de tudomásul vettük. Voltak – nagyon sokan –, akik itthon maradtak, voltak – nem kevesen –, akik elmentek. De aki maradt: tudta, hol marad, aki elment, tudta, honnan menekül.

Soós Imre 1949-ben hitt a szocializmusban. 1952-ben – őszinte ember, a szeme mindig nyitva – kimondja, amit gondol. 1951-ben a rendszer művész kegyeltje. 1955-ben divatjamúlt színész. Okkal érzi úgy: az alkata, karaktere, parasztfizimiskája kellett a politikának, s ha új szelek fújnak, a képlékenyebbek, a sokféle arcúak, az alkalmazkodni tudók foglalják el majd a helyét. És kifakad komájának, barátjának, Szirtes Ádámnak: „Te! Tudod, mit mondanak? Hogy mink nem is vagyunk tehetségesek! Hogy mi csak népi káderek vagyunk, mi csak véletlenül kerültünk ide! Mink tévedései vagyunk a népi demokráciának!”

Aztán, valamikor, 1956-ban biztosan, megérti: a népi demokrácia a tévedés. A népi demokrácia biztosan az.

És jönnek az oroszok, megszállják az országot, visszajönnek a hataloméhesek, a politikához simulók, a bosszút állni akarók, a mindig két lábra huppanók, a fáradt közönyösök, a beletörődők, a valahogyan mindent túlélők, az ellenállók, az álarcokat viselni tudók...

Soós Imre magyar színész. Magyar: ebben az országban, itt akar élni. Színész: élete a játék, ha van kinek játszania – s ha engedik játszani.

Film Színház Muzsika, 1957. május 31. Egy –lg– szignó mögé rejtőző bátor kommunista tollforgató írása: „Az elmúlt hónapokban a magyar népi demokrácia megerősödött és megengedheti magának: azokat is fiainak, leányainak fogadja, akik vétkeztek ellene. A párt és kormányvezetés őszintén beszél a néppel, nem akarja megismételni a régi vezetés hibáit, de nem udvarol azoknak – bármily híresek, népszerűek, mégpedig joggal népszerűek legyenek is

–, akik több mint egy félév alatt még mindig nem látták meg, hogy a nép felemelkedésének, a békének és becsületnek az az egyetlen útja, amelyen a párt és kormány jár. E cikknek csak az a célja, hogy ráébresszen egyes nagy tekintélyű, útkereső színészt, éppen tekintélyükből fakadó nagy felelősségükre. Nem bosszúállást hirdetünk, de nem is elvtelen megbocsátást.”

A Körhintában Törőcsik Marival

Egyenes beszéd: az állampárt az egyetlen helyes út, a becsület és a béke útja. Aki azt választja: becsületes, békeszerető ember. Aki nem: becstelen és uszító.

Ennek megfelelően fognak vele eljárni. Nem azért, mert a kommunisták bosszúállóak, hanem mert elvszerűen likvidálják a nem a szerintük egyetlen helyes úton haladni akarókat.

Soós Imre 1957 tavaszán népszerű és útkereső színész. Hallgatott és ivott: menekült. Üvöltött és ivott: menekült. Tudta: honnan. Nem tudta: hová.

Neki nem volt hová.

Májusban újra próbál: Curly az Egerek és emberekben. Bemutató: 1957. június 7. Egy hét múlva színibírálat a Film Színház Muzsikában: „Soós Imre izgága Curlyje friss színfolt, bár ez a szerep elszántabb kötekedőt, romlottabb figurát követel, mint amilyen az ő karaktere.”

A mozihősből friss színfolt lett. S hogy miért csak színfolt? Mert Soós Imre színészi karaktere korlátozott, nem mosolygó figurák eljátszására alkalmas.

Tördőfés e mondat. Úgy dicsér, hogy halálra sebez. Finoman fogalmazott kivégzés: Soós Imre karaktere idejétmúlt. Nem tehetséges színész, aki bármit képes eljátszani, csak szép szemű, gyönyörű mosolyú népi káder, aki felett mostanra eljárt az idő.

Soós Imre egy hét múlva halott.

De néha Ludas Matyi felmászik a fára, és mosolyogva bámulja a vásárra vonuló falusiakat, csillogó szemével felfalja a porba vesző látóhatárt. Gyuri pincér bővölően ránk hunyorog, szeme sugárzása szeretetet lop a szívünkbe. Gábris bojtár kacsint: ugye reménykedtek ti is, ugye leszünk mi még boldogok, nagyon-nagyon boldogok!

És Aljosa énekel, sír, kacag, omlanak a könnyei, vihorászik, jajong, röhög, vonaglik a földön – rettegve reménykedik, várja a holnapot.

Soós Imre szeme csillog; megbilincsel a tekintete, játszik: farkasszemet néz a világgal, velünk.

Mondják: halott.

Elégünk a tekintetében.

Szigethy Gábor